

ЛУГОВИЙ В. І.,
Національна академія педагогічних наук України,
м. Київ

ТАЛАНОВА Ж. В.,
Інститут вищої освіти НАПН України,
м. Київ

УДК 378 (1-87)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. В умовах глобалізації, євроінтеграції, зростання мобільності, змінності, конкурентності [14; 24; 49; 54; 55; 72; 77; 78; 91] провідною тенденцією світової, регіональної, національної, інституційної модальностей стає *забезпечення якості вищої освіти на системній основі*.

У межах Болонського процесу, до якого Україна офіційно приєдналася у 2005 р., із створення Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) у тому ж році Бергенським коміюніке ухвалено *«Стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»* (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area) (далі – Європейські стандарти та рекомендації, ЄСР) [64; 87; 90]. У наступних болонських коміюніке (2007, 2009, 2010 і 2012 рр.) увага країн-учасниць до створення відповідних систем забезпечення якості на європейському і національному рівнях посилювалася [70; 76; 80; 86; 89].

Натомість створення такої системи на національному та інституційному рівнях в Україні відповідно до ЄСР не завершено. Водночас на останній Бухарестській міністерській конференції у квітні 2012 р. прийнято рішення з урахуванням досвіду запровадження ЄСР переглянути останні з метою їх вдосконалення [80]. Відтак виникає потреба в дослідженні стану забезпечення якості вітчизняної вищої освіти, його відповідності болонським вимогам, виявленні причин ускладнень і формулюванні пропозицій що виправлення становища. Насамперед, це стосується такої основи відповідної модернізації вітчизняної вищої школи як створення правових засад для реалізації ЄСР.

Щодо праць, публікацій, інформаційних матеріалів, присвячених розв'язанню проблеми, то спеціальний огляд ситуації, що склалася, здійснено у:

- Додатку 1 «Інформаційні матеріали Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України щодо законодавчого забезпечення розвитку вищої освіти в Україні» до листа Міністерства Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти від 14 лютого 2013 р. № 1/10-649 [8]. Зазначений додаток оприлюднено на громадських слуханнях «Про стан та законодавче забезпечення розвитку вищої освіти», проведених Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти 27 лютого 2012 р.;

- Національному звіті щодо імплементації Болонського процесу в Україні у 2009-2012 рр. [82];

- Моніторинговому дослідженні «Входження національної системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження» (аналітичний звіт), виконаного під керівництвом Т. Фінікова у 2012 році на замовлення Міжнародного благодійного Фонду «Міжнародний Фонд досліджень освітньої політики» [2].

Адже існує чимало безпосередніх і опосередкованих свідчень недостатньої якості та конкурентоспроможності вітчизняної вищої освіти [11-14; 17]. З-поміж них, зокрема, такі:

- відсутність українських закладів у переліках провідних міжнародних рейтингів «Таймс» і «Шанхайський»;

- незначна за міжнародними мірками частка іноземних студентів (близько 3 %) та майже повна відсутність студентів західних країн у вітчизняній вищій школі;

- нарікання роботодавців на якість підготовки кадрів з вищою освітою та безробіття і робота не за фахом частини випускників вищої школи;

- подрібненість вищих навчальних закладів, їх недостатній дослідницько-інноваційний потенціал, слабе ресурсне забезпечення;

- останні 75 років українська вища школа не причетна до формування жодного лауреата Нобелівської премії (для порівняння, внесок одного Університету Кембриджа – близько 90 нобелівських лауреатів);

- пріоритет кількісних показників над якісними в характеристиці діяльності вищих навчальних закладів, низька культура оцінювання якості, розроблення засобів діагностики навчальних результатів тощо.

Зазначимо, що *Європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти* (European Standards and Guidelines for Quality Assurance of Higher Education) – документ, що ухвалений на Болонському саміті в 2005 р. у Бергені (Норвегія) та містить стандарти і рекомендації для закладів та агенцій забезпечення якості вищої освіти. Стосується внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості вищої освіти (примітка: точна назва документу *«Стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»* (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area)).

Для визначення вищої освіти як першого з указаних аспектів її якості передовсім послуговуються Міжнародною та національними стандартними класифікаціями освіти (далі – МСКО, 2011 р. [79], національних стандартних класифікацій освіти (НСКО) [65]). За МСКО для ідентифікації вищої освіти використовують критерії складності, тривалості, орієнтації (академічної, прикладної, невизначеної), галузевої спеціалізації освітніх програм тощо. У національній вищій освіті сутнісні ознаки (сукупну тривалість попередньої освіти, складність програм і відповідних кваліфікацій, їхню орієнтацію) сповна не враховують, що утруднює її міжнародне розуміння та сприйняття. Також МСКО, крім рівневої, пропонує стандартизовану галузеву

класифікацію на основі широкопрофільного підходу. Останньому суперечить український вузькопрофільний підхід до визначення освітніх галузей, напрямів (понад 150) і спеціальностей (понад 500) [31; 51], що погано узгоджується з галузями освіти МСКО і також перешкоджає міжнародному та європейському визнанню. У зв'язку з цим 31 жовтня 2013 р. Загальними зборами Національної академії педагогічних наук України запропоновано і в основному схвалено проект НСКО, сумісний з МСКО, з метою його подальшого доопрацювання спільно з Міністерством освіти і науки України та затвердження як національного класифікатора [11].

Ефективними інструментами ідентифікації якості вищої освіти з огляду як на визначення (сутність), так і на відповідність (придатність) слугують європейські та національні рамки кваліфікацій, зокрема Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005 р.), Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (2008 р.), Національна рамка кваліфікацій (НРК, 2011 р.) [11; 13; 30; 65]. По-перше, рамки кваліфікацій дають змогу проградувати вищу освіту згідно із складністю її програм і кваліфікацій/ступенів за рівнями (циклами) через опис останніх у термінах компетентностей (здатностей) особи. Тобто віднести до рамкових рівнів кваліфікації/ступені рівнів (циклів) вищої освіти. По-друге, зазначений компетентнісний підхід відкриває шлях і спонукає до побудови стандартів вищої освіти (за рівнями, циклами), також вираженими в компетентностях, та розроблення стандартизованих освітніх програм на основі початкових результатів (тобто спланованих для засвоєння чітко вимірюваних загальних і спеціальних компетентностей та їх компонентів) [11; 13; 16; 30; 93; 94]. Реальна відповідність рівневному або програмному стандарту характеризує такий аспект якості як придатність, відтак, і цінність та привабливість опанованої вищої освіти.

Запровадження МСКО та НСКО, європейських і національних рамок кваліфікацій зумовлює становлення нового напрямку освітньої науки (освітології) – *освітометрії*, у межах якої розвивається методологія та теорія, а також практичні застосування щодо «вимірювання якості». Адже лише вимірювану якість можна порівнювати, визнавати, удосконалювати [11; 13].

Щодо рівневої та програмної стандартизації вищої освіти в Україні здійснено перші важливі євроінтеграційні кроки. У 2011 р. затверджено НРК [30], а також опубліковано Національний освітній глосарій: вища освіта [16]. У 2012 р. прийнято план заходів щодо впровадження НРК [32], яким, зокрема, передбачено визначення переліку галузевих (міжгалузевих) сегментів для її реалізації, методичних рекомендації стосовно створення стандартів вищої освіти на засадах компетентнісного підходу тощо.

Основний текст. *Європейські стандарти та рекомендації: структура та зміст.* Як зазначалося, *Європейські стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти* – це документ, що ухвалений на Болонському саміті в 2005 р. у Бергені (Норвегія), в остаточній редакції відомий як Стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area) (далі – Європейські стандарти та рекомендації, ЄСР) і який містить стандарти та рекомендації для закладів і агенцій забезпечення якості вищої освіти. Стосується внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти [64; 87].

Основними розділами ЄСР як документу є такі:

1. Зміст, цілі та принципи.
2. ЄСР:
 - ЄСР щодо внутрішнього забезпечення якості у закладах вищої освіти;
 - ЄСР щодо зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;
 - ЄСР для агенцій із зовнішнього забезпечення якості.
3. Система взаємної перевірки для агенцій із забезпечення якості.
4. Перспективи та труднощі.

Створенням і впровадженням ЄСР європейська вища освіта в умовах її інтернаціоналізації має намір продемонструвати серйозність ставлення до якості своїх навчальних (освітніх) програм і дипломів (кваліфікацій), до створення системи заходів, які забезпечать і продемонструють цю якість.

ЄСР ґрунтуються на ряді *основних принципів* внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в ЄПВО, які є такими:

- заклади вищої освіти несуть основну відповідальність за якість наданих ними освітніх послуг і за те, як ця якість забезпечується;
- інтереси суспільства щодо якості і стандартів вищої освіти мають бути захищені;
- потрібно розвивати і вдосконалювати якість навчальних програм в інтересах студентів та інших бенефіціарів вищої освіти в ЄПВО;
- мають існувати ефективні та надійні організаційні структури, у межах яких академічні програми здійснюються та підтримуються;
- важливими є прозорість і використання зовнішньої фахової допомоги у процесах забезпечення якості;
- створення культури якості у закладах вищої освіти має отримати всіляку підтримку;
- необхідно розробити процеси, за допомогою яких заклади вищої освіти зможуть демонструвати свою відкритість та підзвітність, включаючи підзвітність за державні та приватні інвестиції;
- забезпечення якості, яке гарантує відкритість та підзвітність, повністю сумісне із процесами забезпечення якості задля підвищення ефективності роботи закладу;
- заклади освіти мають демонструвати свою якість як на національному, так і на міжнародному рівні;
- процеси, які застосовуються, не повинні обмежувати різноманіття та стримувати нововведення.

Призначення ЄСР:

- покращувати освіту, яку студенти отримують у закладах вищої освіти ЄПВО;

- допомагати закладам вищої освіти забезпечувати і підвищувати якість діяльності та через якість стверджувати права на автономію;
- визначити основу діяльності агенцій із забезпечення якості вищої освіти;
- зробити зовнішнє забезпечення якості більш прозорим і зрозумілим для всіх, хто бере в цьому участь.

Європейські *стандарти* і відповідні *рекомендації* із забезпечення якості попарно складають *три групи*:

- внутрішнього забезпечення якості у закладах вищої освіти;
- зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;
- забезпечення якості у діяльності агенцій із зовнішнього забезпечення якості.

Європейські стандарти та рекомендації для внутрішнього забезпечення якості. Щодо *внутрішнього забезпечення якості*, то перелік ЄСР є таким [64; 87]:

- 1) політика закладу та процедури забезпечення якості;
- 2) затвердження, моніторинг і періодичний перегляд програм і дипломів;
- 3) оцінювання студентів;
- 4) забезпечення якості викладацького персоналу;
- 5) навчальні ресурси та підтримка студентів;
- 6) інформаційні системи;
- 7) публічність інформації.

1) Політика закладу і процедури забезпечення якості

Стандарт:

- заклади повинні визначити політику та пов'язані з нею процедури, які б забезпечували якість і стандарти навчальних програм і дипломів;
- заклади мають відкрито заявити про наміри створити атмосферу та практику, які б визнавали важливість якості та її забезпечення;
- заклади мають розробити і втілювати стратегію постійного підвищення якості;
- стратегія, політика і процедури повинні мати офіційний статус і бути доступними для широкого загалу;
- має передбачатися участь студентів й інших зацікавлених сторін у процесі забезпечення якості.

Рекомендації:

- офіційно визначені політика та процедури забезпечують загальну структуру, у межах якої заклад може розробляти систему забезпечення якості та відслідковувати її ефективність;
- політика та процедури сприяють визнанню з боку громадськості права закладу на автономію;
- політика містить заяву про наміри та основні засоби їх досягнення;
- процедурні рекомендації можуть дати більш детальну інформацію про шляхи втілення політики і слугують орієнтиром для тих, хто має знати про практичні аспекти здійснення процедур.

Очікується, що *програмна заява* включатиме:

- відношення між викладанням та дослідженнями в закладі;
- стратегію закладу щодо якості та стандартів;
- організацію системи забезпечення якості;
- відповідальність кафедр, шкіл, факультетів, інших організаційних одиниць та персоналу за забезпечення якості;
- залучення студентів до забезпечення якості;
- способи втілення політики, її моніторингу та перегляду.

2) Затвердження, моніторинг і періодичний перегляд програм і дипломів

Стандарт: - заклади повинні мати офіційний механізм затвердження, періодичного перегляду та моніторингу своїх навчальних програм і дипломів.

Рекомендації:

- довіра до вищої освіти з боку студентів та інших зацікавлених сторін виникає та підтримується, насамперед, завдяки ефективній діяльності із забезпечення якості освіти, яка гарантує ретельність у розробці навчальних програм, регулярність моніторингу і періодичність перегляду цих програм, забезпечуючи тим самим їхню актуальність і попит.

Передбачається, що *забезпечення якості програм* включатиме:

- розроблення й публікацію чітко сформульованих очікуваних навчальних результатів;
- уважне ставлення до побудови освітньої програми – переліку дисциплін та їхньої організації та змісту;
- особливі вимоги до різних форм навчання (наприклад, денної, вечірньої, заочної, дистанційної, за допомогою електронних ресурсів), а також до різних типів вищої освіти (наприклад, академічної, прикладної, професійної);
- наявність відповідних навчальних ресурсів;
- формальні процедури затвердження програм органом, який не здійснює викладання за цією програмою;
- моніторинг успішності та досягнень студентів;
- регулярний періодичний перегляд програм (за участі зовнішніх експертів);
- регулярне спілкування з працевластачами, представниками ринку праці та іншими відповідними організаціями;
- участь студентів у діяльності із забезпечення якості.

3) Оцінювання студентів

Стандарт: - оцінювання студентів передбачає послідовне використання оприлюднених критеріїв, правил і процедур.

Рекомендації:

- оцінювання студентів – це один з найважливіших елементів вищої освіти;
- результати оцінювання мають значний вплив на майбутню кар'єру студентів, тому важливо, щоб оцінювання завжди проводилося професійно і при цьому бралися до уваги існуючі знання про процеси тестування та екзаменування;
- оцінювання також дає важливу інформацію закладам про ефективність викладання та підтримки студентів.

Очікується, що процедури оцінювання студентів:

- будуть розроблені як такі, що здатні визначити міру досягнення запланованих навчальних результатів та інших цілей програми;
- відповідатимуть своєму призначенню, тобто забезпечуватимуть діагностичний, поточний або підсумковий контроль;
- матимуть чіткі й оприлюднені критерії виставлення оцінок;
- здійснюватимуться людьми, котрі розуміють роль оцінювання в набутті студентами компетентностей, пов'язаних з майбутньою кваліфікацією;
- де можливо, не покладатимуться на судження лише одного екзаменатора;
- братимуть до уваги всі можливі наслідки екзаменаційних правил;
- матимуть чіткі правила, які регулюють випадки відсутності студента через хворобу чи інші поважні обставини;
- гарантуватимуть належну безпеку процесу тестування і його відповідність задекларованим процедурам;
- підлягатимуть адміністративним перевіркам, що встановлюватимуть точність здійснення визначених процедур.

Крім того, студенти мають бути чітко поінформовані:

- про стратегію оцінювання щодо їхньої програми;
- про те, які екзамени чи інші методи оцінювання будуть застосовані;
- чого від них очікують;
- які критерії будуть використані при оцінюванні успішності.

4) Забезпечення якості викладацького персоналу

Стандарт:

- заклади повинні мати певні процедури та критерії, які б засвідчували, що викладачі мають відповідну кваліфікацію і високий фаховий рівень;
- ті, хто здійснюють зовнішню перевірку закладу, мають знати про ці процедури та критерії й оцінити їх у звіті про перевірку.

Рекомендації:

- викладачі являють собою найважливіший навчальний ресурс, доступний для студентів;
- важливо, щоб викладачі глибоко знали і розуміли свій предмет; мали необхідні вміння і досвід для ефективного передавання студентам своїх знань і розуміння, а також мали доступ до інформації про те, як інші оцінюють їхню роботу;
- заклади повинні використовувати процедури відбору та призначення на посаду, які дають змогу пересвідчитись, що новий викладач щонайменше володіє базовим рівнем компетентності;
- для викладачів повинні створюватись умови і можливості для вдосконалення фахової майстерності, а також атмосфера, у якій вони цінують свої професійні вміння;
- заклади мають надавати слабким викладачам можливість удосконалити свої професійні вміння до прийнятного рівня, а також мати механізми усунення з посад викладачів, які продовжують демонструвати професійну нездатність.

5) Навчальні ресурси та підтримка студентів

Стандарт: - заклади повинні гарантувати, що наявні ресурси, які забезпечують навчання, є достатніми та відповідають змісту програмам, які пропонує заклад.

Рекомендації:

- окрім викладачів, студенти покладаються на цілий спектр ресурсів, які допомагають їхньому навчанню;
- ці ресурси включають як бібліотеки і комп'ютери, так й індивідуальну консультаційну допомогу;
- навчальні ресурси та інші механізми підтримки повинні бути легкодоступними для студентів, розробленими з урахуванням їхніх потреб і чутливими до відгуків користувачів;
- заклади повинні постійно відслідковувати, переглядати і вдосконалювати ефективність служб підтримки, доступних для студентів.

6) Інформаційні системи

Стандарт: - заклади гарантують збір, аналіз та використання відповідної інформації для ефективного управління програмами навчання та іншою діяльністю.

Рекомендації:

- самопізнання як відправна точка для ефективного забезпечення якості;
- важливо, щоб заклади володіли засобами збору й аналізу інформації про власну діяльність;

- без цього заклади не знатимуть, що працює добре, а що потребує уваги, або ж про результати інноваційної діяльності.

Інформаційна система, яка забезпечує моніторинг якості та відповідає потребам конкретного закладу, залежатиме від наявних умов, але очікується, що вона щонайменше відображатиме:

- досягнення студентів та показники їхньої успішності;
- можливості випускників влаштуватися на роботу/результати працевлаштування;
- задоволення студентів програмами, які вони виконують;
- ефективність роботи викладачів;
- характер студентського складу;
- наявні навчальні ресурси та їхню вартість;
- ключові показники діяльності закладу.

7) Публічність інформації

Стандарт: - заклади повинні регулярно публікувати найсвіжішу, неупереджену й об'єктивну інформацію – як кількісну, так і якісну – про програми і кваліфікації, котрі вони пропонують.

Рекомендації:

- при виконанні своєї суспільної ролі заклади несуть відповідальність за надання інформації про пропоновані програми, очікувані результати, кваліфікації, котрі вони присвоюють, використані процедури викладання, навчання та оцінювання успішності, а також про навчальні можливості, які доступні студентам;

- оприлюднена інформація може включати відгуки від колишніх студентів й інформацію про їхнє працевлаштування, а також характеристику студентського контингенту, що навчається;

- інформація повинна бути точною, неупередженою, об'єктивною і доступною, не використовуватися лише як маркетинговий інструмент;

- заклад має перевіряти, чи відповідає вона сподіванням стосовно неупередженості та об'єктивності.

Європейські стандарти та рекомендації для зовнішнього забезпечення якості. Щодо зовнішнього забезпечення якості, то перелік ЄСР становить таку групу [64; 87]:

- 1) використання процедур внутрішнього забезпечення якості;
- 2) розроблення процесів зовнішнього забезпечення якості;
- 3) критерії для прийняття рішень;
- 4) процеси, що відповідають своєму призначенню;
- 5) звітування;
- 6) подальші процедури;
- 7) періодичні перевірки;
- 8) загальний аналіз системи.

1) Використання процедур внутрішнього забезпечення якості

Стандарт: - процедури зовнішнього забезпечення якості повинні враховувати ефективність процесів внутрішнього забезпечення якості.

Рекомендації:

- стандарти внутрішньої оцінки якості складають важливу основу для процесу зовнішньої оцінки якості;

- важливо, щоб власна внутрішня політика та процедури закладів уважно оцінювалися в ході зовнішніх процедур для визначення, наскільки ці стандарти дотримуються;

- якщо заклад може продемонструвати ефективність процесів внутрішнього забезпечення якості й ці процеси належним чином забезпечують якість і стандарти, тоді зовнішні процеси можуть бути менш інтенсивними, і навпаки.

2) Розроблення процесів зовнішнього забезпечення якості

Стандарт: - цілі та завдання процесів забезпечення якості визначаються всіма відповідальними сторонами (включаючи заклад) ще до розроблення самих процесів і мають бути опубліковані разом з процедурами, які будуть застосовуватись.

Рекомендації:

- для гарантії ясності цілей і прозорості процедур методи зовнішнього забезпечення якості мають розроблятися із залученням основних дійових осіб, включаючи заклади;

- остаточно погоджені процедури повинні публікуватися і мають містити чіткі заяви про цілі та завдання процесів, які будуть використовуватися, а також їхній опис;

- оскільки система зовнішнього забезпечення якості висуває вимоги до закладів, необхідно провести попередню оцінку можливого впливу, аби гарантувати, що процедури, які будуть схвалені, відповідають потребам і не заважають нормальній роботі закладу.

3) Критерії для прийняття рішень

Стандарт: - будь-які офіційні рішення, прийняті в результаті діяльності із зовнішнього забезпечення якості, мають базуватися на чітко сформульованих оприлюднених критеріях, які послідовно застосовуються.

Рекомендації:

- офіційні рішення, прийняті агенціями із забезпечення якості, мають значний вплив на заклади та програми, які оцінюються;

- в інтересах справедливості й надійності рішення повинні базуватися на опублікованих критеріях і тлумачитися послідовно і без протиріч;

- висновки мають ґрунтуватися на зафіксованих доказах, а агенції повинні мати у своєму розпорядженні процедури, які дають змогу пом'якшити висновки, коли це необхідно.

4) Процеси, що відповідають своєму призначенню

Стандарт: - усі процеси зовнішнього забезпечення якості повинні розроблятися таким чином, щоб вони забезпечували досягнення саме тих цілей, які визначені для таких процесів.

Рекомендації:

- агенції із забезпечення якості в ЄПВО застосовують різноманітні зовнішні процеси для різних цілей та в різний спосіб;

- у першу чергу, важливо, щоб агенції здійснювали процедури, які відповідають їхнім оприлюдненим цілям;

- як свідчить досвід, уже широко застосовуються декілька елементів у процесах зовнішньої перевірки, які не тільки забезпечують валідність, надійність і корисність цих процесів, але й створюють європейський вимір у забезпеченні якості вищої освіти.

Серед цих елементів на особливу увагу заслуговують такі:

- вимога, щоб експерти, котрі здійснюють зовнішнє забезпечення якості, мали належні вміння та знання для виконання свого завдання;

- уважний підбір експертів;

- проведення належних інструктажів чи навчань експертів;

- використання міжнародних експертів;

- участь студентів;

- гарантія того, що процедури перевірки є достатніми для того, аби надати повну інформацію на підтвердження здобутих результатів та зроблених висновків;

- використання певної моделі перевірки: самооцінка – відвідання закладу – складання проекту звіту про перевірку – публікація звіту – подальші заходи;

- визнання важливості політики закладу щодо усунення недоліків та подальшого вдосконалення його роботи, яка становить базовий елемент процесу забезпечення якості.

5) Звітність

Стандарт: - звіти мають публікуватися та бути написані в зрозумілому і доступному для цільової аудиторії стилі, організовані так, щоб було легко знайти будь-які рішення, схвальні зауваження чи рекомендації.

Рекомендації:

- щоб процеси зовнішнього забезпечення якості були максимально корисними, важливо, аби звіти відповідали визначеним потребами цільової аудиторії;

- звіти іноді призначаються для різних читачьких аудиторій, що вимагатиме уважного ставлення до структури, змісту, стилю і тону документу;

- звіти мають бути структуровані таким чином, щоб містили опис, аналіз (включаючи відповідні докази), висновки, схвальні зауваження та рекомендації;

- повинно бути достатньо попередніх пояснень, щоб невідготовленому читачеві було зрозуміло призначення цього критичного огляду, його форму, а також критерії, використані для прийняття рішень;

- читачеві має бути легко знайти основні результати перевірки, її висновки і рекомендації;

- звіти повинні публікуватися у форматі, яким легко користуватись;

- читачі та користувачі звітів (як у відповідних закладах, так і за їхніми межами) повинні мати можливість подавати свої коментарі щодо корисності звітів.

6) Подальші процедури

Стандарт: - процеси забезпечення якості, які містять рекомендації щодо дій, або які вимагають подальшого плану дій, повинні мати наперед визначену для цього процедуру, яка послідовно здійснюється.

Рекомендації:

- окремі ретельні зовнішні перевірки не вичерпують сутності процесу забезпечення якості, мета якого – реалізувати постійне намагання працювати краще;

- зовнішня перевірка не завершується публікацією звіту, але має включати етап структурованих подальших процедур, які гарантують, що надані рекомендації прийняті до виконання, а необхідний план дій складений і впроваджується в життя;

- може виникнути необхідність у додаткових зустрічах з представниками закладу і окремих програм;

- головне – це гарантувати, що робота у визначених сферах швидко покращується та стимулюється подальше зростання якості.

7) Періодичність перевірки

Стандарт:

- зовнішнє забезпечення якості закладів та/або програм має здійснюватися на циклічній основі;

- тривалість циклу і процедур перевірки повинна бути чітко визначена й опублікована заздалегідь.

Рекомендації:

- забезпечення якості – це не статичний, а динамічний процес;

- цей процес повинен бути неперервним;

- він не закінчується після першої перевірки, або після здійснення подальшої формальної процедури, яка включає корегуючі і запобіжні дії;

- процес має періодично поновлюватись;

- наступні зовнішні перевірки повинні брати до уваги зміни, які відбулись від часу попередньої перевірки;

- агенція із зовнішнього забезпечення якості має чітко описати процес перевірки, а її вимоги до закладу не повинні перевищувати ті, що є необхідними для досягнення закладом своїх цілей.

8) Загальний аналіз систем

Стандарт: - агенції із забезпечення якості мають періодично готувати звіти з описом та аналізом узагальнених результатів, оцінок тощо стосовно здійснених перевірок.

Рекомендації:

- усі агенції із зовнішнього забезпечення якості збирають велику кількість інформації, яка є матеріалом для структурованого загального аналізу цілих систем вищої освіти;
- такий аналіз може надати дуже корисну інформацію про зміни, тенденції, новий зразковий досвід і сфери постійних труднощів та недоліків, а також стати корисним інструментом для розроблення політики та забезпечення зростаючої якості;
- агенції мають розглянути можливість узяти на себе проектно-дослідницьку функцію, щоб максимально скористатися здобутками своєї роботи.

Європейські стандарти та рекомендації для агенцій зовнішнього забезпечення якості. Стосовно агенцій зовнішнього забезпечення якості, то перелік ЄСР є таким [64; 87]:

- 1) використання процедур зовнішнього забезпечення якості у вищій освіті;
- 2) офіційний статус;
- 3) діяльність;
- 4) ресурси;
- 5) програмна заява;
- 6) незалежність;
- 7) критерії та процеси зовнішнього забезпечення якості, які застосовуються агенціями;
- 8) процедури підзвітності.

1) Використання процедур зовнішнього забезпечення якості у вищій освіті

Стандарт: - зовнішнє забезпечення якості в роботі агенцій повинно враховувати наявність та ефективність процесів зовнішнього забезпечення якості.

Рекомендації:

- стандарти зовнішнього забезпечення якості складають важливу основу для процесу зовнішньої оцінки якості;
- ці стандарти відображають зразкову практику і досвід, отриманий завдяки розвитку системи зовнішнього забезпечення якості в Європі з початку 1990-х років;
- важливо, щоб ці стандарти були інтегрованими ув процеси, які застосовуються агенціями із зовнішнього забезпечення якості по відношенню до закладів;
- стандарти зовнішнього забезпечення якості разом із стандартами, що описують роботу агенцій із забезпечення якості, складають основу для професійного і надійного зовнішнього забезпечення якості закладів вищої освіти.

2) Офіційний статус

Стандарт:

- агенції повинні бути офіційно визнані компетентними державними органами, які діють у ЄПВО, як такі, що відповідають за зовнішнє забезпечення якості;
- агенції також повинні мати повний юридичний статус і відповідати всім вимогам законодавства, у межах якого вони функціонують.

3) Діяльність

Стандарт: - агенції повинні регулярно здійснювати заходи із зовнішнього забезпечення якості (як на рівні цілого закладу, так і на рівні окремих програм).

Рекомендації:

- сюди можуть входити: аналіз якості, загальний аналіз, аудит, оцінювання, акредитація чи інша подібна діяльність. Ці види діяльності повинні бути частиною основних функцій агенції.

4) Ресурси

Стандарт: - агенції повинні мати достатні та збалансовані ресурси – як людські, так і фінансові, щоб мати змогу ефективно організовувати та здійснювати процеси зовнішнього забезпечення якості, зберігаючи при цьому достатній ресурс для розвитку власних процедур і процесів.

5) Програмна заява

Стандарт: - агенції повинні мати чітко сформульовані цілі та завдання своєї діяльності, викладені в програмній заяві, яка відкрита для громадського загалу.

Рекомендації:

- заяви мають описувати цілі та завдання процесів забезпечення якості, котрі здійснюються агенціями, розподіл праці поміж відповідними зацікавленими сторонами у сфері вищої освіти, зокрема закладами, а також культурний та історичний контекст їхньої діяльності;
- заяви повинні чітко демонструвати, що процес зовнішнього забезпечення якості – це основна діяльність агенцій, і що існує системний підхід до реалізації цілей і завдань;
- також повинна існувати документація, яка б демонструвала, як заяви перетворюються в чітку й зрозумілу політику і план організаційної діяльності.

6) Незалежність

Стандарт:

- агенції мають бути незалежними в тому, що нестимуть самостійну відповідальність за свої дії і що треті сторони, такі як заклади, міністерства чи інші учасники процесу, не впливатимуть на висновки та рекомендації їхніх перевірок.

Рекомендації:

- агенція повинна буде продемонструвати свою незалежність за допомогою таких засобів:

- незалежність її діяльності від закладів і урядів гарантована офіційними документами (наприклад, документами про управління чи законодавчими актами);
- опис її процедур і методів та їхня реалізація, відбір та призначення незалежних експертів, а також визначення результатів її процесів із забезпечення якості відбуваються автономно й незалежно від урядів, закладів і органів політичного впливу;
- хоча в ході перевірки закладів різні групи учасників, включаючи студентів, висловлюють свої думки, які беруться до уваги, кінцеві висновки процесу перевірки якості залишаються на відповідальності агенції.

7) Критерії та процеси зовнішнього забезпечення якості, які застосовуються агенціями

Стандарт:

- процеси, критерії та процедури, котрі застосовуються агенціями, повинні визначатися наперед і бути доступними для широкого загалу.

Очікується, що ці процеси включатимуть:

- самооцінювання чи еквівалентну процедуру, яку здійснює суб'єкт діяльності із забезпечення якості;
- зовнішнє оцінювання, яке здійснює група незалежних експертів; за необхідності, залучаються представники студентства, та, за рішенням агенції, здійснюється відвідання об'єкту перевірки;
- публікацію звіту, разом із будь-якими рішеннями, рекомендаціями чи іншими офіційними результатами;
- подальшу послідовність дій з метою пересвідчитись, що суб'єкт діяльності із забезпечення якості вжив необхідних заходів відповідно до рекомендацій, які зроблено у звіті за результатами перевірки.

Рекомендації:

- агенції можуть розробити й використовувати інші процеси та процедури для конкретних цілей;
- агенції мають уважно ставитися до задекларованих принципів і гарантувати професійний рівень управління своїми процесами та забезпечення своїх вимог; вони повинні також гарантувати, що їхні висновки та рішення приймаються послідовно та однаково, незважаючи на те, що це роблять різні групи людей;
- агенції, котрі приймають офіційні рішення з питань забезпечення якості чи роблять висновки, які мають офіційні наслідки, повинні мати процедуру апеляції; сутність і форма процедури апеляції повинні визначатися відповідно до статуту кожної агенції.

8) Процедури підзвітності

Стандарт: - агенції повинні мати процедури для власної звітності.

Рекомендації: - ці процедури мають включати наступне:

а) опубліковану політику забезпечення якості самої агенції, розміщену на її веб-сторінці.

б) документацію, яка демонструє, що:

- процеси та результати діяльності агенції відображають її місію та цілі забезпечення якості;
- агенція має та постійно застосовує в роботі своїх зовнішніх експертів механізм, який гарантує відсутність конфлікту інтересів;
- агенція має надійний механізм, котрий гарантує якість будь-яких робіт чи матеріалів, які виконуються/складаються субпідрядниками за умов, коли виконання окремих або всіх елементів її процедури забезпечення якості передається за контрактом іншим сторонам;
- агенція має процедури внутрішнього забезпечення власної якості, котрі включають внутрішній механізм зворотного зв'язку (тобто засоби збору відгуків й оцінок своїх співробітників і ради директорів); внутрішній механізм реагування (тобто засоби реагування на внутрішні та зовнішні рекомендації з приводу покращення роботи); зовнішній механізм зворотного зв'язку (тобто засоби збору інформації від експертів та інспектованих закладів для майбутнього розвитку агенції); через ці механізми агенція збирає необхідну інформацію, на якій базується її подальший розвиток та покращення її діяльності.

3. Обов'язковий циклічний зовнішній огляд діяльності агенції принаймні один раз на п'ять років.

ЄСР передбачають систему **взаємної перевірки** для агенцій із забезпечення якості. Система незалежних перевірок для агенцій базується на принципі субсидіарності та ЄСР для агенцій із зовнішнього забезпечення якості.

Основні принципи циклічних перевірок:

- Агенції із зовнішнього забезпечення якості, які створені та офіційно визнані державою-учасницею Болонського процесу як національні агенції, повинні зазвичай проходити незалежну перевірку в межах своєї країни, навіть якщо вони здійснюють свою діяльність за її межами, тим самим стверджуючи принцип субсидіарності. З іншого боку, такі європейські національні агенції можуть замість внутрішньої перевірки у своїй країні обрати перевірку, організовану Європейською асоціацією із забезпечення якості. Перевірки повинні включати оцінку того, чи агенції відповідають ЄСР для агенцій із зовнішнього забезпечення якості.

- Агенції, які не були створені та офіційно визнані державою-учасницею Болонського процесу, можуть за власною ініціативою пройти перевірку на відповідність ЄСР для агенцій із зовнішнього забезпечення якості.

- Перевірки включають самооцінювання, роботу незалежної комісії експертів та опублікування звіту.

Зовнішня перевірка, як правило, ініціюється на рівні держави чи агенції. Тому очікується, що перевірки агенцій впливатимуть із державних правил або внутрішніх процесів забезпечення якості, встановлених агенцією.

Європейська асоціація та реєстр забезпечення якості вищої освіти. У 2000 р. з метою сприяння європейському співробітництву у сфері забезпечення якості було утворено Європейську мережу забезпечення якості вищої освіти (ENQA). У 2004 р. ця Європейська мережа трансформована в *Європейську асоціацію*

забезпечення якості вищої освіти (ENQA), яка поширює і розвиває досвід щодо забезпечення якості та входить до групи чотирьох основних консультативних членів із супроводу Болонського процесу [16; 73].

Асоціація об'єднує агенції та організації забезпечення якості вищої освіти. Ті з них, які задовольняють критеріям членства в ENQA, мають статус повних членів. На кінець 2013 р. повні членами асоціації були 37 національних агенцій та організацій 22 європейських країн, а також дві європейські організації (див. *таблицю 6.1*). Крім того, Шведська агенція вищої освіти проходить перевірку щодо повного членства ENQA. Україна не представлена в цій асоціації [73].

У 2008 р. задля підвищення прозорості якості європейської вищої освіти утворено Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти (EQAR), засновником якого стала група чотирьох основних консультативних членів із супроводу Болонського процесу – Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти, Європейський союз студентів, Європейська асоціація університетів та Європейська асоціація закладів вищої освіти. Європейський реєстр управляє реєстром агенцій забезпечення якості, які сутнісно задовольняють Європейським стандартам і рекомендаціям, щоб забезпечувати громадян ясною та реальною інформацією про агенції забезпечення якості вищої освіти, що діють в Європі [16; 74]. Усього в Європейському реєстрі представлено 30 агенцій з 15 країн, з-поміж яких України немає.

Європейські стандарти та рекомендації: аналіз впровадження та подальше вдосконалення. Про фактичне утворення ЄПВО було проголошено на Будапештсько-Віденській міністерській конференції в березні 2010 р. під час відзначення 10-ліття Болонського процесу [70]. З набуттям реальності ЄПВО стратегічним завданням на наступне десятиліття до 2020 р. проголошено консолідацію цього простору. У здійсненні такої стратегії важливу роль покликані відіграти європейська, національні та інституційні системи забезпечення якості вищої освіти, побудовані на основі ЄСР.

У Комюніке Бухарестської міністерської конференції (квітень 2012 р.) «Максимальне використання нашого потенціалу: консолідація Європейського простору вищої освіти» (Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area) [80], що є орієнтиром у діяльності до наступної конференції у 2015 р., зазначені майбутні пріоритети. У Комюніке констатується, що:

- системи забезпечення якості сприяють зростанню довіри, більшому визнанню кваліфікацій вищої освіти;
- потрібно більшою мірою консолідувати зусилля, зокрема щодо вдосконалення забезпечення якості, включаючи визначення та оцінювання навчальних результатів;
- серед цілей на період 2012-2015 рр. – забезпечення якості вищої освіти для всіх.

У цьому ж документі [80]:

- підтверджено, що забезпечення якості важливе для встановлення довіри та посилення привабливості пропозицій ЄПВО;
- узято зобов'язання щодо підтримки як державної відповідальності за забезпечення якості, так і активного залучення до цього широкого кола зацікавлених сторін;
- висловлено наміри переглянути ЄСР з метою поліпшення їх зрозумілості, практичності та корисності, зокрема, у співпраці з Європейським реєстром забезпечення якості (EQAR).

На період 2012-2015 рр. установлено пріоритети дій, зокрема, наступні:

- на *національному* рівні, разом із зацікавленими сторонами та особливо із закладами вищої освіти, – дозволити включенням до Європейського реєстру із забезпечення якості агенціям із забезпечення якості здійснювати свою діяльність скрізь в ЄПВО, дотримуючись національних вимог;
- на *європейському* рівні в ході підготовки до міністерської конференції 2015 р. розробити пропозиції щодо оновленої версії ЄСР з метою їх прийняття.

Аналіз упровадження та використання ЄСР здійснено в доповіді «*Mapping the implementation and application of the ESG (MAP-ESG project)*» 2011 р., підготовленій Наглядовою групою (Final report of the project Steering Group) [81]. У Доповіді, зокрема, зазначено, що з моменту прийняття ЄСР у Бергені у 2005 р. досягнуто суттєвого прогресу в їх імплементації та впливу.

Останніми роками європейський ландшафт із забезпечення якості суттєво змінився. Це засвідчено групою чотирьох організацій E4 (E4 organisations) у їх доповіді «Доповідь Лондонській конференції міністрів щодо Європейського реєстру агенцій забезпечення якості» («Report to the London conference of Ministers on a European Register of Quality Assurance Agencies») у 2007 р. [86] та у доповіді Європейської Комісії «Доповідь з прогресу в забезпеченні якості вищої освіти» («Report on progress in quality assurance in higher education») 2009 р. [85], в якій містилися рекомендації щодо уточнення ЄСР.

Наступна робота повинна полягати в подальшому підвищенні рівня розуміння та опанування ЄСР. Для цього важливо поліпшити ясність, практичність і корисність документу. Адже однією з ключових цілей Болонського процесу є підвищення якості ЄПВО як способу досягнення привабливості та конкурентоспроможності цього простору, а також сприяння мобільності. Відтак, з моменту першого зазначення забезпечення якості у 2003 р. на Берлінській міністерській конференції воно розглядається як *ключова лінія Болонського процесу і європейська рамка, європейський вимір забезпечення якості, стали важливими питанням порядку денного міністерських зустрічей* [81; 84].

Згідно з висновками доповіді 2011 р. щодо перегляду ЄСР [81] фокус має бути зроблено скоріше на поліпшенні формулювань, ніж на повному перегляді змісту принципів, що закладені в документі. Це стосується мети і меж, ясності та зручності, впливу та впровадження ЄСР.

Таким чином, нинішні ЄСР визнані такими, що в цілому підтвердили свою актуальність та відповідність призначенню. Відтак до схвалення у 2015 р. оновленої версії ЄСР вони мають і надалі виступати путівником для створення національних та інституційних систем забезпечення якості вищої освіти.

Висновки та рекомендації. Із вищевикладеного випливають такі висновки.

1. Чинна національна система зовнішнього забезпечення якості вищої освіти не повною мірою відповідає ЄСР і в не реформованому вигляді відповідні агенції (органи), напевно, стануть повноправними членами Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти. Крім того, національне законодавство не вимагає обов'язкового створення у вищих навчальних закладах внутрішніх систем забезпечення якості, відтак останні залишаються індивідуально-ініціативною справою.

2. Система зовнішнього забезпечення якості вищої освіти не передбачає сильної спонукальної мотивації (критичних організаційно-правових наслідків) для вищих навчальних закладів щодо необхідності безперервного підвищення якості діяльності, не спирається на відповідальності інституційні системи внутрішнього забезпечення якості.

3. В Україні загалом не створено Національних стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти, які б враховували як європейську базову методологію забезпечення якості (незалежні агенції, самооцінювання, візити, публічне звітування), так і національну специфіку, були унормовані законодавчо та відповідали б Європейським стандартам та рекомендаціям.

Здійснений аналіз дає підстави для формулювання наступних рекомендацій для практики.

1. Оновлений Закон України «Про вищу освіту» має повною мірою унормувати національну систему забезпечення якості вищої освіти, що відповідає принципам Болонського процесу та Стандартам і рекомендаціям щодо забезпечення якості в ЄПВО. В Україні має бути створена Національні стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти, узгоджені з ЄСР.

2. Аби бути прийнятою до Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти, національна агенція із зовнішнього забезпечення якості вищої освіти має відповідати критеріям незалежності, фаховості, надійності, об'єктивності, корисності, офіційного визнання компетентними державними органами, мати повний юридичний статус, відповідати всім вимогам вітчизняного законодавства.

3. У процесі модернізації національної системи забезпечення якості вищої освіти доцільно здійснити децентралізацію, деконцентрацію та роздержавлення низки функцій (включаючи відповідальність) щодо забезпечення якості, доповнення критеріально-адміністративного механізму забезпечення якості конкурсно-конкурентним, сприяти формуванню та залученню відповідних структур громадянського суспільства. Останні є потужним незадіяним резервом підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної вищої освіти.

4. Діяльність із забезпечення якості вищої освіти має супроводжуватися системним і періодичним аналізом стану вітчизняної вищої школи, її змін, тенденцій, нового зразкового досвіду і сфери постійних труднощів та недоліків з відповідним оприлюдненням результатів і рекомендацій з метою корегування державної політики і практики у сфері вищої освіти.

Таким чином, формування національної системи забезпечення якості вищої освіти потребує політичної підтримки і законодавчого оформлення як пріоритетний напрям модернізації вітчизняної вищої школи на засадах Болонського процесу, Європейських стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в ЄПВО.

Література

1. Берлінські принципи ранжирування вузів [Електронний ресурс] : <http://euroosvita.net/?category=1&id=437>.
2. Вхідження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт [Текст] / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики» ; кер. авт. кол. Т. В. Фініков. – К. : Таксон, 2012. – 54 с.
3. Деякі питання експертних рад з питань проведення експертизи дисертаційних робіт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України : наказ МОНмолодьспорту України від 14 верес. 2011 р. № 1058 [Електронний ресурс] : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1167-11>.
4. Деякі питання присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань : наказ МОНмолодьспорту України від 14 верес. 2011 р. № 1059 [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1169-11>.
5. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
6. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] : <http://zakon1.rada.gov.ua/>.
7. Євроосвіта [Електронний ресурс] : <http://euroosvita.net>.
8. Інформаційні матеріали Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України щодо законодавчого забезпечення розвитку вищої освіти в Україні [Текст] : Додаток 1 до листа Міністерства Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти від 14 лютого 2013 р. № 1/10-649.
9. Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти: затверджено наказом Мін. освіти і науки України від 29 лист. 2011 р. № 1377 [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0075-04>.
10. Луговий В. І. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу [Текст] / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Вища освіта України. – Додаток 2 до № 3, том I (26). – 2011 р. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – 700 с. – С. 296–308.
11. Луговий В. І. Національна та галузеві (секторні) рамки кваліфікацій як інструмент забезпечення і визнання якості в Європейському просторі вищої освіти [Текст] / Луговий В. І., Таланова Ж. В. // Вища освіта: проблеми і шляхи забезпечення якості : зб. праць X Всеукр. наук.-метод. конф., 28-29 листопада 2013 р., Київ / М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін.-т». – Електрон. дані. – К.: НТУУ «КПІ», 2013. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Назва з тит. екрана. – С. 21–25.
12. Луговий В. І. Якість вищої освіти: виклик для України [Текст] / Луговий В. І., Таланова Ж. В. // Вища освіта України: Тематичний випуск «Європейська інтеграція вищої освіти України у контексті Болонського процесу». У 2-х т. Т. 1. – 2012. – № 3 (додаток 2). – 134 с. – С. 5–9.

13. Луговий В. І. Якість вищої освіти в Україні: проблеми забезпечення та визнання [Текст] / Луговий В. І., Таланова Ж. В. // Вища освіта України: Тематичний випуск «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу». – 2013. – № 3 (додаток 2). – 256 с. – С. 6–10.
14. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (друге видання) [Текст] / Нац. акад. пед. наук України; [авт.: В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, М. І. Бурда та ін.; редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), В. М. Мадзігон (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К.: Пед. думка, 2011. – 304 с. – Бібліогр.: с. 149–167. – (До 20-річчя незалежності України).
15. Національна система рейтингового оцінювання вищих навчальних закладів – 2013 [Текст] // Освіта. – 3-10 лип. – 2013. – с. 4–6.
16. Національний освітній глосарій: вища освіта [Текст] / авт.-укл.: І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш й ін.; за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 100 с.
17. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012/13 навчального року. Стат. бюлетень [Текст] / Державна служба статистики України. – К., 2013. – 188 с.
18. Питання Міністерства освіти і науки України: Указ Презид. України від 25 квіт. 2013 р. № 240 [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/240/2013>.
19. Положення про експертну комісію та порядок проведення ліцензійної експертизи: затверджено наказом Мін. освіти і науки України від 24 груд. 2003 р. № 847 [Електронний ресурс]: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0077-04>.
20. Положення про спеціалізовану вчену раду: затверджено наказом Мін. освіти і науки, молоді та спорту України від 14 верес. 2011 р. № 1059 [Електронний ресурс]: <http://detut.edu.ua/ukr/news/426>.
21. Порядок здійснення контролю за дотриманням Ліцензійних умов надання освітніх послуг: затверджено наказом Мін. освіти і науки, молоді та спорту України від 24 груд. 2003 р. № 847 (із змінами) [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0076-04>.
22. Про внесення змін до Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах та Порядку ліцензування діяльності з надання освітніх послуг: постанова Каб. Мін. України від 18 верес. 2013 р. № 692 [Електронний ресурс]: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/692-2013-%D0%BF>.
23. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 листопада 1997 р. № 1260: постанова Каб. Мін. України від 4 верес. 2013 р. № 655 [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/655-2013-%D0%BF>.
24. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України [Текст] – К.: НІСД, 2013. – 576 с. – С. 149–184.
25. Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Указ Презид. України від 24 груд. 2012 р. № 726 [Електронний ресурс]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/726/2012>.
26. Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Указ Презид. України від 28 лют. 2013 р. № 96 [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/96/2013>.
27. Про запровадження ліцензії єдиного зразка для певних видів господарської діяльності: постанова Каб. Мін. України від 20 лист. 2000 р. № 1719 [Електронний ресурс]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1719-2000-%D0%BF>.
28. Про затвердження Державних вимог до акредитації напряму підготовки, спеціальності та вищого навчального закладу: наказ Мін. освіти і науки, молоді та спорту України від 13 черв. 2012 р. № 689 [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1108-12>.
29. Про затвердження Змін до Положення про експертну раду з питань проведення експертизи дисертаційних робіт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України: наказ Мін. освіти і науки, молоді та спорту України від 13 червня 2012 р. № 689 [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1053-12>.
30. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: постанова Каб. Мін. України від 23 лист. 2011 р. № 1341 [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.
31. Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра: постанова Каб. Мін. України від 27 серп. 2010 р. № 787 [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/787-2010-%D0%BF>.
32. Про затвердження Плану заходів щодо впровадження Національної рамки кваліфікацій: наказ Мін. освіти і науки, молоді та спорту, Мін. соц. політики № 488 / 225 від 20 квіт. 2012 р. [Електронний ресурс]: <http://osvita.ua/legislation/other/29034/>.
33. Про затвердження Положення про Державну інспекцію навчальних закладів України: Указ Презид. України від 8 квіт. 2011 р. № 438 [Електронний ресурс]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/438/2011>.
34. Про затвердження Положення про дослідницький університет: постанова Каб. Мін. України від 17 лютого 2010 р. № 163 [Електронний ресурс]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/163-2010-%D0%BF>.
35. Про затвердження Положення про експертну комісію та порядок проведення акредитаційної експертизи: наказ Мін. освіти і науки України від 14 січ. 2002 р. № 16 [Електронний ресурс]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0081-02>.
36. Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів: наказ Мін. освіти і науки, молоді та спорту від 20 груд. 2011 р. № 1475 [Електронний ресурс]: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/higher-education>.
37. Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту): постанова Каб. Мін. України від 20 січ. 1998 р. № 65 [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/65-98-%D0%BF>.

38. Про затвердження Положення про порядок створення та організацію роботи державної екзаменаційної комісії у вищих навчальних закладах України: наказ Мін. освіти і науки України від 24 трав. 2013 р. № 584 [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0955-13/print1377683092084110>.
39. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника : постанова Каб. Мін. України від 24 лип. 2013 р. № 567 [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-%D0%BF>.
40. Про затвердження Порядку розроблення, затвердження та внесення змін до галузевих стандартів вищої освіти : постанова Каб. Мін. України від 5 вересня 2012 р. № 847 [Електронний ресурс] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/847-2012-%D0%BF>.
41. Про затвердження складу Акредитаційної комісії : постанова Каб. Мін. України від 31 трав. 2012 р. № 490 [Електронний ресурс] : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/490-2012-%D0%BF/print1385973744929735>.
42. Про затвердження уніфікованих форм актів : наказ Мін. освіти і науки України від 20 трав. 2013 р. № 560 [Електронний ресурс] : <http://www.minjust.gov.ua/news/43713>.
43. Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні : Указ Презид. України від 30 верес. 2010 р. № 926 [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/926/2010>.
44. Про керівників напрямів реформ : Указ Презид. України від 16 січ. 2013 р. № 18 [Текст] // Урядовий кур'єр. – 2013. – 19 січня. – № 12.
45. Про ліцензування освітніх послуг : постанова Каб. Мін. України від 29 серп. 2003 р. № 1380 [Електронний ресурс] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1380-2003-%D0%BF/paran21#n21>.
46. Про Національний план дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» : Указ Презид. України від 27 квіт. 2011 р. № 504 [Електронний ресурс] : http://www.president.gov.ua/docs/283_1.pdf.
47. Про Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» : Указ Презид. України від 12 берез. 2012 р. № 187 [Текст] // Урядовий кур'єр. – 2012. – 28 берез. – № 13.
48. Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» : Указ Презид. України від 12 берез. 2013 р. № 128 [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/128/2013>.
49. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Презид. України від 25 черв. 2013 р. № 344 [Текст] // Урядовий кур'єр. – 2013. – 4 липня. – № 117.
50. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Презид. України від 9 груд. 2010 р. № 1085 (із змінами) [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010>.
51. Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра : постанова Каб. Мін. України від 13 груд. 2006 р. № 1719 [Електронний ресурс] : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1719-2006-%D0%BF>.
52. Про План заходів щодо реалізації у 2013 році положень Стратегії державної кадрової політики на 2012-2020 роки : Указ Презид. України від 23 квіт. 2013 р. № 229 [Електронний ресурс] : <http://www.president.gov.ua/documents/15665.html>.
53. Про Положення про національний заклад (установу) України: в редакції Указу Презид. України від 2 лист. 2004 р. № 1334 [Електронний ресурс] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/451/95>.
54. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012-2020 роки : Указ Презид. України від 1 лют. 2012 р. № 45 [Електронний ресурс] : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/45/2012>.
55. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс] : http://www.pravda.com.ua/files/0/9/programa_reform.pdf.
56. Проект Закону України «Про атестацію наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації», внесений народними депутатами В. М. Литвином, (Д. В. Табачником,) В С. Курилом, Ю. В. Каракаєм (реєстр. № 5267 від 22 жовт. 2009 р., прийнятий у першому читанні 2 лип. 2010 р.) [Електронний ресурс] : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=45098.
57. Проект Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція), внесений народним депутатом В. І. Балогою (реєстр. № 1187-2 від 21 січ. 2013 р.) [Електронний ресурс] : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc6_current_main?id=&pid069=164.
58. Проект Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція), внесений народними депутатами М. П. Сорокою, С. В. Ківаловим, Г. М. Калетніком (реєстр. № 1187 від 28 груд. 2012 р.) [Електронний ресурс] : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc6_current_main?id=&pid069=164.
59. Проект Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція), внесений народним депутатом А. П. Яценюком, В. В. Кличком, О. Я. Тягнибоком, Л. М. Гриневич, Л. Ю. Оробець, Р. М. Павленком, П. В. Розенком, О. М. Сичем, І. Д. Фаріон (реєстр. № 1187-1 від 11 січ. 2013 р.) [Електронний ресурс] : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc6_current_main?id=&pid069=164.
60. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» (щодо адаптації системи вищої освіти до європейських вимог), внесений народним депутатом Л. М. Гриневич (реєстр. № 2297а-1 від 12 лип. 2013 р.) [Електронний ресурс] : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc6_current_main?id=&pid069=164.
61. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» (щодо адаптації системи вищої освіти до європейських вимог), внесений народним депутатом О. І. Кулінічем (реєстр. № 2297а від 13 черв. 2013 р.) [Електронний ресурс] : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc6_current_main?id=&pid069=164.

62. Протокол заседания Межведомственной комиссии по проведению мониторинга деятельности государственных образовательных учреждений в целях оценки эффективности их работы и реорганизации неэффективных государственных образовательных учреждений, Минобрнауки России от 17 октября 2012 г. № ДА-7/05-пр. [Текст].
63. Рейтинг українських вищих навчальних закладів за рівнем задоволеності освітою «Компас» [Електронний ресурс] : www.bestuniversities.com.ua.
64. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. – К. : Ленвіт, 2006. – 35 с. [Електронний ресурс] : <http://www.enga.eu/files/ESG%20in%20Ukrainian.pdf>.
65. Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні : монографія [Текст] / Ж. В. Таланова. – К. : Міленіум, 2010. – 476 с.
66. Указ Президента Российской Федерации «О мерах по реализации государственной политики в области образования и науки» от 7 мая 2012 года № 599 [Текст].
67. Університетські рейтинги за проектом ЮНЕСКО «Топ 200 Україна» 2010 (2010-2013) роки [Електронний ресурс] : <http://www.euroosvita.net/index.php?category=28&id=1095>.
68. Федеральный закон Российской Федерации от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» [Электронный ресурс] : <http://www.rg.ru/printable/2012/12/30/obrazovanie-dok.html>.
69. Форум ЮНЕСКО «Рейтинг и оценка качества высшего образования – сильные и слабые стороны» (май, 2011) [Электронный ресурс] : <http://euroosvita.net/?category=7&id=995>.
70. Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area, March 12, 2010. [Electronic resource]. – URL : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Budapest-Vienna_Declaration.pdf.
71. ECTS Users' Guide [Electronic resource]. – URL : http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/ects/guide_en.pdf.
72. Education at a Glance 2013: OECD Indicators. – Paris : OECD Publications, 2013 [Electronic resource]. – URL : <http://www.oecd.org/document>.
73. ENQA [Electronic resource]. – URL : <http://www.enga.eu/>.
74. EQAR [Electronic resource]. – URL : <http://www.eqar.eu/>.
75. European University Association [Electronic resource]. – URL : <http://www.eua.be>.
76. Focus on Higher Education in Europe: The Impact of the Bologna Process / European Commission [Electronic resource]. – URL : <http://www.eurydice.org>.
77. Global Education Digest 2012: Comparing Education Statistics across the World [Electronic resource]. – URL : <http://www.uis.unesco.org>.
78. Human Development Report, 2013. – New York, USA, 2013 [Electronic resource]. – URL : <http://hdr.undp.org>.
79. International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO [Electronic resource]. – URL : www.uis.unesco.org/en/pub/pub.
80. Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area. Bucharest Communiqué of EHEA Ministerial Conference, 26-27 April, 2012 [Electronic resource]. – URL : <http://www.ehea.info>.
81. Mapping the Implementation and application of the ESG [Electronic resource]. – URL : http://www.enga.eu/files/op_17_web.pdf.
82. National Report regarding the Bologna Process implementation 2009-2012. Ukraine [Electronic resource]. – URL : <http://www.ehea.info>.
83. QS World University Rankings [Electronic resource]. – URL : [QS World University Rankings](http://www.qs.com).
84. Realising the European Higher Education Area. Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003 [Electronic resource]. – URL : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Berlin_Communique1.pdf.
85. Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Report on progress in quality assurance in higher education. Brussels, 21.9.2009. COM(2009) 487 final. [Electronic resource]. – URL : http://ec.europa.eu/education/higher-education/doc/report09_en.pdf.
86. Report to the London conference of ministers on a European Register of Quality Assurance Agencies [Electronic resource]. – URL : http://www.eqar.eu/uploads/media/ENQA_occasional_papers_13.pdf.
87. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area [Electronic resource]. – URL : http://www.enga.eu/files/ESG_3edition%20%282%29.pdf.
88. The Academic Ranking of World Universities. Shanghai Jiao Tong University in China. [Electronic resource]. – URL : <http://www.arwu.org/>.
89. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009 [Electronic resource]. – URL : <http://www.bologna2009benelux.org/>.
90. The European Higher Education Area – Achieving the Goals. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19-20 May 2005 [Electronic resource]. – URL : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Bergen_Communique1.pdf.
91. The Global Competitiveness Report 2013-2014 / World Economic Forum [Electronic resource]. – URL : <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2013-2014>.
92. THE World University Rankings [Electronic resource]. – URL : <http://www.timeshighereducation.co.uk/>.
93. Turning Education Structures in Europe [Electronic resource]. – URL : <http://tuning.unideusto.org>.
94. Tuning Guide to Formulating Degree Programme Profiles Including Programme Competences and Programme Learning Outcomes [Electronic resource]. – URL : http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/Tuning_Guide_Degree_programme_profiles.pdf.

95. U-Multirank [Electronic resource]. – URL : <http://www.umultirank.org/>.

Луговий В.І., Таланова Ж.В. Забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти

Анотація. Проаналізовано сучасні підходи до запровадження системи забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти в контексті її розвитку і креативної ролі щодо модернізації національних освітніх систем. **Ключові слова:** Європейський простір вищої освіти, національні системи забезпечення якості, європейські стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості.

Луговой В.И., Таланова Ж.В. Обеспечение качества в Европейском пространстве высшего образования

Анотация. Проанализированы современные подходы к имплементации системы обеспечения качества в Европейском пространстве высшего образования в контексте ее развития и креативной роли в модернизации национальных образовательных систем. **Ключевые слова:** Европейском пространстве высшего образования, национальные системы обеспечения качества, европейские стандарты и рекомендации по обеспечению качества.

Lugovyy V., Talanova Zh. Quality Assurance within European Higher Education Area

Annotation. The modern approach to Quality Assurance system implementation within European Higher Education Area is analyzed taking into consideration its development and creative role in modernizing national educational systems. **Key words:** European Higher Education Area, national Quality Assurance systems, European standards and recommendations on Quality Assurance.

СТЕПКО М.Ф.,

Інститут вищої освіти НАПН України,
м. Київ

УДК 378:331.5

АКАДЕМІЧНА ТА ПРОФЕСІЙНА СКЛАДОВІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ЯКОСТІ ТА ВІДПОВІДНОСТІ РИНКУ ПРАЦІ

Система вищої освіти з усіма її підсистемами вищої професійної освіти за всіх періодів становлення незалежності нашої держави мала свої успіхи, завдання розвитку та проблеми, що переважно визначалися такими факторами як нові підходи до соціально-економічного становлення сучасного суспільства, реструктуризація економіки й виробництва, розглядалися такі проблеми як: впровадження рамок кваліфікацій, забезпечення якості, визнання документів про вищу освіту, інструменти прозорості, стратегія мобільності, соціальний вимір вищої освіти, міжнародна відкритість.

У контексті цього напрямку діяльності в рамках БП увага концентрується на таких аспектах: рівні можливості у вищій освіті; доступ, участь і успішне завершення навчання; фінансова підтримка; керівництво і консультування; участь студентів в управлінні освітою; рівні можливості в мобільності, направленість фінансової підтримки, усунення перешкод та забезпечення стимулювання; входження у світовий та європейський освітні простори. Відповідні до цього ставилися й завдання щодо змін у системі вищої освіти та післядипломної професійної освіти. Велася пошуки варіативної моделі автономії вищих навчальних закладів та залучення громадськості до процесів управління системою вищої освіти, оцінки якості вищої освіти, зокрема через становлення системи ліцензування та акредитації, яка була відсутня в Україні, диверсифікації програм підготовки та спеціалізацій; реалізувалися заходи щодо забезпечення мобільності студентів українських вишів, введення додатку до диплому європейського зразка, запровадження кредитно-трансферної системи на базі кредитно-модульної системи, що використовувалася тоді в окремих вишах.

Це далеко не повний перелік завдань, що виконувалися в системі вищої освіти України. Але багато з них залишаються актуальними й на сьогодні. Причини у тому, що, як тоді, так і тепер успіх трансформаційних змін у системі освіти і науки значною мірою залежав і залежить від процесів, що відбуваються за межами системи освіти, без чого вирішити головне завдання досягнення нового рівня якості освіти, якості навчання, якості викладання та наукових досліджень неможливо.

Зокрема, чимало нововведень не були реалізовані за причин не сформованості ринку праці. Зміни на ринку праці диктують необхідність університетам змінювати себе. Це потребує гнучкості та ретельного моніторингу ринку праці й, відповідно, ринку освітніх послуг, важливим також є формування необхідних кваліфікацій для перспективного ринку праці, оскільки для освіти немає сенсу орієнтуватися на поточний ринок праці. Але слід зробити серйозне застереження щодо дотримання односторонньої зорієнтованості вищої освіти лише на ринок праці, адже значення і продукт діяльності університетів все ж перебувають за межами ринку, особливо це стосується моральних і інтелектуальних наслідків досліджень і викладання та освітнього і культурного впливу, університети не можна перетворити в майданчик для виробництва придатної для продажу „продукції”. Проте не можна заперечувати того, що прагматизм сучасного студентства стимулює розвиток вищої освіти, й це важливо для їх кар'єрного зростання й для ринку праці, але не менш важливе завдання для вищої школи забезпечувати розвиток самої людини, зокрема щоб убезпечити саму від неконтрольованих наслідків розвитку науки і техніки, що загрожують людству.

На законодавчому рівні практично не закладено умов для ефективного стимулювання участі роботодавців у організації підготовки фахівців та зацікавленості у наданні першого робочого місця.

Роботодавці в переважній більшості випадків не беруть участі в оновленні матеріально – технічної бази навчального процесу в університетах, у ВНЗ не достає також викладачів з досвідом практичної роботи на сучасному виробництві, особливо зі спеціальностей високотехнологічного профілю, тому університети не у